e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 11

2026

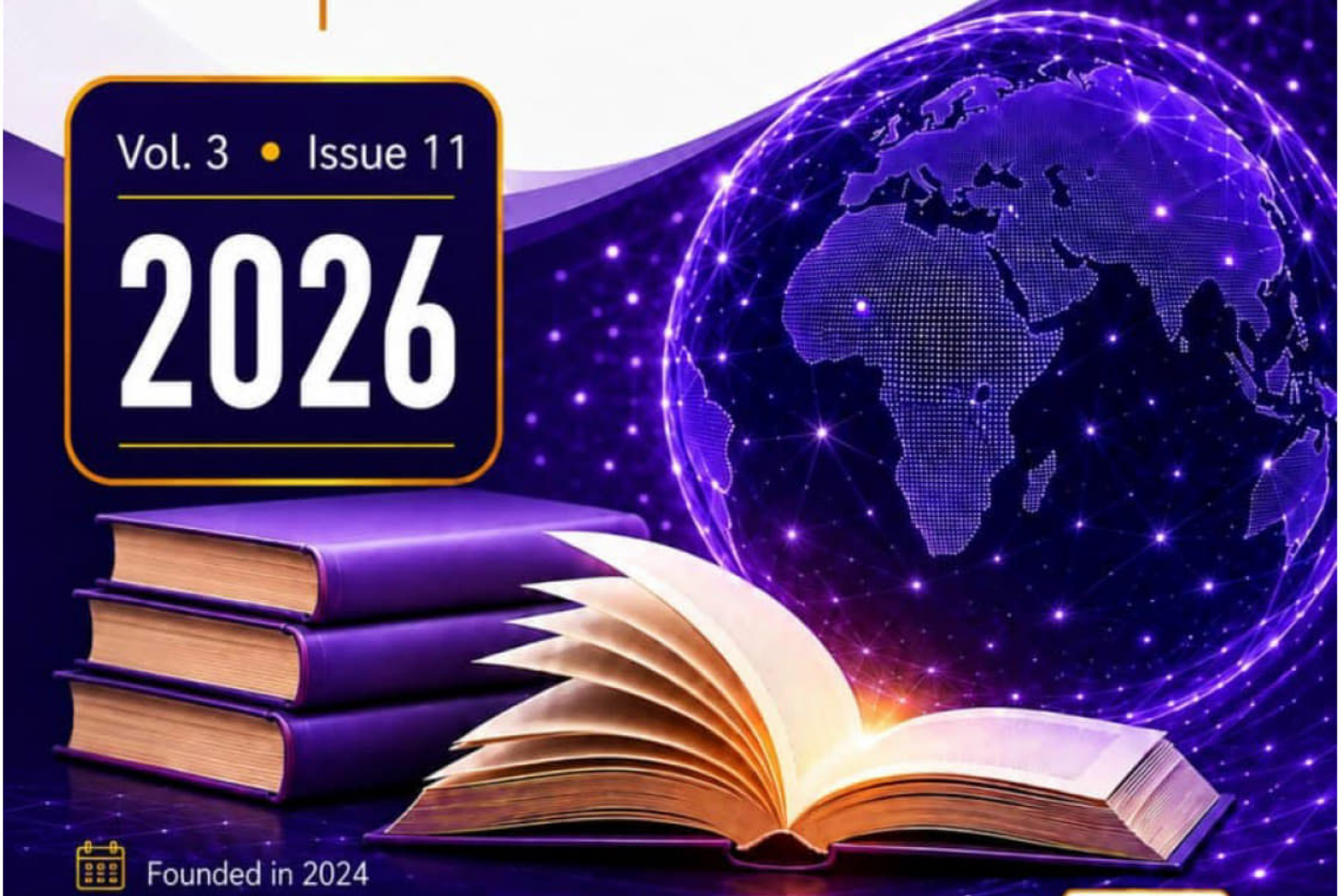

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/qh1njm32

YANGI O‘ZBEKISTONDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHNING INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI: IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLIL

Soxibov Salohiddin Anvar o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti, dotsent.
e-mail: soxibovsaloxiddin@mail.ru **ORCID**: https://orcid.org/0009-0005-1480-0070

Annotatsiya.
Maqolada Yangi O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashning institutsional mexanizmlari ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Korrupsiya faqat huquqbuzarlik yoki alohida mansabdor shaxsning axloqiy nuqsoni sifatida emas, balki davlat boshqaruvi sifati, ijtimoiy adolat, jamoatchilik ishonchi va institutlarning hisobdorligiga ta’sir etuvchi murakkab ijtimoiy hodisa sifatida talqin etiladi. Milliy qonunchilik, manfaatlar to‘qnashuvini tartibga solish mexanizmlari, BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi tamoyillari hamda Transparency International tashkiloti indeksidagi ko‘rsatkichlar tahlil qilinadi. Muallif korrupsiyaning oldini olishda huquqiy, tashkiliy, raqamli, ma’naviy-axloqiy mexanizmlar va jamoatchilik nazoratining o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash zarurligini ilgari suradi.

Kalit so‘zlar: korrupsiya, institutsional mexanizm, ijtimoiy-falsafiy tahlil, manfaatlar to‘qnashuvi, ijtimoiy ishonch, ochiqlik, hisobdorlik, raqamlashtirish, jamoatchilik nazorati.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Сохибов Салохиддин Анвар угли
Ферганский государственный университет, доцент.

Аннотация.
В статье с социально-философской точки зрения анализируются институциональные механизмы противодействия коррупции в Новом Узбекистане. Коррупция рассматривается не только как правонарушение или нравственный недостаток отдельного должностного лица, но и как сложное социальное явление, влияющее на качество государственного управления, социальную справедливость, общественное доверие и подотчётность институтов. Анализируются национальное законодательство, механизмы регулирования конфликта интересов, принципы Конвенции ООН против коррупции, а также показатели индекса организации Transparency International. Автор обосновывает необходимость обеспечения взаимосвязи правовых, организационных, цифровых, духовно-нравственных механизмов и общественного контроля в предупреждении коррупции.

Ключевые слова: коррупция, институциональный механизм, социально-философский анализ, конфликт интересов, общественное доверие, открытость, подотчётность, цифровизация, общественный контроль.

INSTITUTIONAL MECHANISMS FOR COMBATING CORRUPTION IN NEW UZBEKISTAN: A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Soxibov Salohiddin Anvar o‘g‘li
Fergana State University, Associate Professor.

Abstract.
This article examines the institutional mechanisms for combating corruption in New Uzbekistan from a socio-philosophical perspective. Corruption is interpreted not merely as a legal offense or an individual public official’s moral failing but as a complex social phenomenon affecting the quality of public administration, social justice, public trust, and institutional accountability. The study analyzes national legislation, mechanisms for regulating conflicts of interest, the principles of the United Nations Convention against Corruption, and indicators from the Transparency International index. The author emphasizes the need for an integrated approach to corruption prevention based on the interaction of legal, organizational, digital, moral and ethical mechanisms, and public oversight.

Keywords: corruption, institutional mechanism, socio-philosophical analysis, conflict of interest, public trust, transparency, accountability, digitalization, public oversight.

Kirish. Korrupsiya zamonaviy jamiyatlarda davlat boshqaruvi samaradorligi, qonun ustuvorligi va ijtimoiy

tenglikka tahdid soluvchi tizimli muammolardan biridir. U davlat vakolatlaridan shaxsiy yoki guruhiy manfaatlar yo‘lida foydalanish orqali resurslarning adolatsiz taqsimlanishiga, fuqarolarning huquq va imkoniyatlari tengligining buzilishiga hamda davlat institutlariga nisbatan ishonchning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashni faqat jinoyat sodir etilganidan keyingi jazolash bilan cheklash yetarli emas. Korrupsiyani yuzaga keltiruvchi shart-sharoitlarni aniqlash va bartaraf etish ham muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi O‘RQ-419-sonli “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni ushbu sohadagi davlat siyosatining asosiy huquqiy poydevorlaridan biri hisoblanadi. Qonunda qonuniylik, ochiqlik va shaffoflik, tizimlilik, davlat va fuqarolik jamiyatining hamkorligi, profilaktika ustuvorligi hamda javobgarlikning muqarrarligi kabi prinsiplar belgilangan [1]. 2024-yilda qabul qilingan “Manfaatlar to‘qnashuvi to‘g‘risida”gi Qonun esa davlat organlari va tashkilotlar faoliyatida shaxsiy manfaatlar bilan xizmat vazifalari o‘rtasidagi ziddiyatlarni aniqlash va boshqarish masalasining dolzarbligini yanada oshirdi [2].

Tadqiqotning maqsadi — korrupsiyaga qarshi kurashning institutsional mexanizmlarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilish, ularning samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash hamda profilaktika va jamoatchilik ishonchini kuchaytirishga qaratilgan takliflarni asoslashdan iborat. Tadqiqot obyekti korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi ijtimoiy munosabatlar, predmeti esa mazkur munosabatlarni tartibga soluvchi institutsional, huquqiy va qadriyatlarga oid mexanizmlardir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Korrupsiyaning mohiyati, kelib chiqish omillari va unga qarshi kurash mexanizmlarini ilmiy o‘rganish mazkur hodisani individual axloqiy og‘ish yoki alohida huquqbuzarlik doirasida emas, balki institutsional munosabatlar, hokimiyat vakolatlarining taqsimlanishi, ijtimoiy me’yorlar va davlat boshqaruvi samaradorligi bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qilishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, korrupsiyaga qarshi kurashning nazariy asoslarini o‘rganishda institutsional, siyosiy-iqtisodiy, huquqiy va ijtimoiy-falsafiy yondashuvlarni o‘zaro bir-birini to‘ldiruvchi metodologik yo‘nalishlar sifatida ko‘rib chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Korrupsiyaning institutsional mexanizmlarini tushuntirishda Robert Klitgaard tomonidan ishlab chiqilgan konseptual model alohida ahamiyatga ega. Olim korrupsiyaviy xavfning kuchayishini monopol vakolatlar, qaror qabul qilishdagi keng ixtiyoriylik va hisobdorlikning yetarli emasligi bilan bog‘liq holda izohlaydi. Mazkur yondashuv korrupsiyani faqat mansabdor shaxsning shaxsiy manfaatparastligi bilan tushuntirish cheklanganligini ko‘rsatib, vakolatlar taqsimoti, nazorat va javobgarlik mexanizmlarini ham tahlil qilish zarurligini asoslaydi [3]. Biroq Klitgaard modeli korrupsiyaning barcha shakllarini qamrab oluvchi universal qonuniyat sifatida emas, balki institutsional xatarlarni aniqlash va tahlil qilishga xizmat qiluvchi konseptual vosita sifatida qo‘llanilishi lozim.

Korrupsiyaga qarshi kurashning xalqaro normativ asoslari Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasida tizimli ravishda ifodalangan. Konvensiyada korrupsiyaning oldini olish, davlat sektorida halollikni mustahkamlash, davlat xaridlarida shaffoflik va xolislikni ta’minlash, fuqarolik jamiyatining ishtirokini kengaytirish hamda xalqaro hamkorlikni rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi [4]. Ushbu normalarning metodologik ahamiyati shundaki, ular korrupsiyaga qarshi siyosatni faqat huquqbuzarliklarni aniqlash va jazolash faoliyati bilan cheklamay, korrupsiyaviy xavflarni yuzaga keltiruvchi institutsional shart-sharoitlarni oldindan bartaraf etishga yo‘naltiradi.

Mazkur yondashuvlardan kelib chiqib, korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini faqat qonunchilik hujjatlarining mavjudligi yoki huquqbuzarliklar uchun jazo choralarining belgilanganligi bilan baholash yetarli emas. Bunda huquqiy normalarning amalda bajarilishi, qarorlar qabul qilish jarayonining ochiqligi, mansabdor shaxslarning hisobdorligi, manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish mexanizmlari va fuqarolarning davlat institutlariga bo‘lgan ishonchi ham tahlil mezonlari sifatida qaralishi kerak.

Mahalliy kontekstda mazkur masalaning huquqiy asoslarini O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni hamda “Manfaatlar to‘qnashuvi to‘g‘risida”gi Qonuni tashkil etadi [1; 2]. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar korrupsiyaga qarshi kurashish, manfaatlar to‘qnashuvini tartibga solish va tegishli munosabatlarning huquqiy chegaralarini belgilash uchun asos yaratadi. Shu bilan birga, normativ asoslarning mavjudligi bilan ularning amaliy samaradorligi o‘rtasidagi munosabatni alohida o‘rganish zarur. Chunki huquqiy tartibga solishning real natijasi nafaqat normalarning mazmuni, balki ularni ijro etish sifati, institutsional nazorat va jamoatchilik oldidagi hisobdorlik darajasi bilan ham belgilanadi.

Adabiyotlar va normativ manbalarni umumlashtirish shuni ko‘rsatadiki, korrupsiyaga qarshi kurashning institutsional mexanizmlarini huquqiy tartibga solish, tashkiliy nazorat, axborot ochiqligi va ijtimoiy qadriyatlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir doirasida o‘rganish zarur. Mazkur maqolaning tadqiqot yo‘nalishi aynan shu jihatga qaratilgan bo‘lib, korrupsiyaga qarshi kurashning huquqiy va tashkiliy mexanizmlari bilan ijtimoiy ishonch, jamoatchilik nazorati va halollik madaniyati o‘rtasidagi konseptual aloqalarni ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilishga yo‘naltirilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, institutsional tahlil, normativ-huquqiy tahlil, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va ijtimoiy-falsafiy talqin tashkil etadi. Ushbu metodlarning birgalikda qo‘llanilishi korrupsiyani alohida huquqbuzarliklar yig‘indisi sifatida emas, balki huquqiy normalar, tashkiliy munosabatlar, ijtimoiy qadriyatlar va davlat-jamiyat aloqalari bilan bog‘liq murakkab hodisa sifatida o‘rganish imkonini beradi.

Tizimli yondashuv. Korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlarining o‘zaro aloqadorligi, funksional yaxlitligi va bir-birini to‘ldirish xususiyatlarini aniqlash maqsadida qo‘llanildi. Mazkur yondashuv asosida huquqiy tartibga solish, institutsional nazorat, raqamli shaffoflik, manfaatlar to‘qnashuvini tartibga solish hamda jamoatchilik ishtiroki korrupsiyaga qarshi kurashishning alohida va mustaqil choralari sifatida emas, balki yagona tizim doirasida o‘zaro

ta'sirlashuvchi tarkibiy elementlar sifatida tahlil qilindi. Bunda ushbu elementlarning samaradorligi nafaqat ularning alohida faoliyat ko'rsatish darajasi, balki o'zaro muvofiqligi, institutsional uyg'unligi va funksional yaxlitligi bilan ham belgilanishi nazarda tutildi. Xususan, huquqiy normalarning amaliy ijrosi institutsional nazoratning samaradorligiga, raqamli shaffoflikning natijadorligi esa axborotning ochiqligi, ishonchliligi va jamoatchilik nazoratining mavjudligiga bevosita bog'liq bo'lishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, tizimli yondashuv korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlaridan biridagi institutsional yoki funksional zaiflikning boshqa tarkibiy qismlar faoliyatiga ko'rsatadigan salbiy ta'sirini aniqlash, shuningdek, ularning o'zaro muvofiqligini ta'minlashga qaratilgan kompleks choralarni asoslash imkonini beradi. Natijada korrupsiyaga qarshi kurashish samaradorligini alohida chora-tadbirlar yig'indisi sifatida emas, balki huquqiy, tashkiliy, texnologik va ijtimoiy mexanizmlarning o'zaro integratsiyalashgan faoliyati natijasi sifatida baholashning metodologik asoslari shakllantirildi.

Institutsional tahlil. Korrupsiyaviy xavflarning paydo bo'lishi va saqlanib qolishiga ta'sir etuvchi vakolatlar taqsimoti, qaror qabul qilishdagi ixtiyoriylik, nazorat tartiblari va hisobdorlik mexanizmlarini o'rganishga yo'naltirildi. Ushbu metodologik yo'nalishda R. Klitgaardning konseptual modeli tahliliy vosita sifatida qo'llanib, institutsional nazoratning yetarliligi va vakolatlarning amalga oshirilishi o'rtasidagi munosabatlar ko'rib chiqildi [3]. Bunda modeldan statistik hisoblash vositasi yoki barcha korrupsiyaviy vaziyatlarga bir xil tatbiq etiladigan qonuniyat sifatida foydalanilmadi.

Normativ-huquqiy tahlil. O'zbekiston Respublikasining korrupsiyaga qarshi kurashish va manfaatlar to'qnashuvini tartibga solishga doir qonunchiligi hamda BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi qoidalarini o'rganishda qo'llanildi [1; 2; 4]. Ushbu metod orqali korrupsiyaga qarshi siyosatning normativ asoslari, profilaktika tamoyillari, institutsional mas'uliyat va shaffoflik bilan bog'liq talablarning mazmuni tahlil qilindi. Bunda normativ hujjatlarda belgilangan talablar ularning amaliyotda to'liq bajarilganligini o'z-o'zidan isbotlamasligi metodologik jihatdan e'tiborga olindi.

Qiyosiy tahlil. Milliy qonunchilikda ifodalangan yondashuvlar bilan xalqaro konvensiyada belgilangan umumiy tamoyillarni taqqoslash uchun qo'llanildi. Taqqoslashdan ko'zlangan maqsad milliy va xalqaro huquqiy tizimlarni to'liq tenglashtirish emas, balki korrupsiyaning oldini olish, davlat boshqaruvida shaffoflikni ta'minlash va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish bilan bog'liq umumiy metodologik yo'nalishlarni aniqlashdan iborat bo'ldi.

Umuman olganda, tanlangan metodologiya korrupsiyaga qarshi kurashning institutsional mexanizmlarini huquqiy tartibga solish, tashkiliy hisobdorlik, profilaktika va ijtimoiy ishonch o'rtasidagi o'zaro munosabatlar doirasida tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur metodologik asos keyingi bo'limda institutsional mexanizmlarning mazmuni, ularning o'zaro uyg'unligi va korrupsiyaviy xavflarni kamaytirishdagi konseptual ahamiyatini muhokama qilish uchun nazariy zamin yaratadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan korrupsiya — davlat va boshqa ijtimoiy institutlar tomonidan berilgan vakolatlar hamda resurslardan shaxsiy manfaat yo'lida foydalanish bilan bog'liq murakkab ijtimoiy hodisadir. Uning mohiyati umumiy va xususiy manfaatlar muvozanatining buzilishi, ijtimoiy adolatning zaiflashuvi hamda qonuniy me'yorlarning norasmiy manfaatlarga bo'ysundirilishida namoyon bo'ladi.

Korrupsiyaning salbiy ta'siri iqtisodiy zarar bilangina cheklanmay, jamiyatda qonun ustuvorligi, teng imkoniyatlar va ijtimoiy ishonchning pasayishiga ham olib keladi. Natijada halol mehnat, kasbiy kompetensiya va ijtimoiy mas'uliyatning qadri zaiflashadi.

Korrupsiyani faqat ayrim shaxslarning axloqiy nuqsonlari bilan izohlash yetarli emas. Uning yuzaga kelishiga qarorlar qabul qilishdagi shaffoflikning pastligi, vakolatlarning haddan tashqari jamlanishi, nazorat va hisobdorlikning zaifligi hamda manfaatlar to'qnashuvini boshqarishdagi kamchiliklar ham sabab bo'ladi. Shu bois korrupsiyani shaxsiy mas'uliyat va institutsional muhitning o'zaro ta'siri asosida o'rganish zarur.

Demak, korrupsiyaga qarshi samarali siyosat nafaqat huquqbuzarliklarni aniqlash va jazolashga, balki ularni keltirib chiqaruvchi shart-sharoitlarni bartaraf etishga ham qaratilishi lozim. Bunda huquqiy tartibga solish, institutsional nazorat, raqamli shaffoflik, jamoatchilik ishtiroki va halollik qadriyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asosini 2017-yil 3-yanvardagi O'RQ-419-sonli "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun tashkil etadi [1]. Mazkur qonun davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlarining korrupsiyaga qarshi faoliyatini huquqiy jihatdan tartibga soladi. Biroq tizim samaradorligi qonunlarning mavjudligi bilangina emas, balki ularning amaliy ijrosi, nazorat va hisobdorlik mexanizmlarining ishlashi hamda korrupsiyaviy xavflarning kamayishi bilan belgilanadi.

2024-yil 5-iyundagi O'RQ-931-sonli "Manfaatlar to'qnashuvi to'g'risida"gi Qonun esa davlat boshqaruvida xolislik va qonuniylikni ta'minlashning muhim institutsional mexanizmlarini belgilaydi [2]. Manfaatlar to'qnashuvi o'z-o'zidan korrupsiya hisoblanmaydi, biroq o'z vaqtida aniqlanib, tartibga solinmasa, korrupsiyaviy xavflarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois uni oshkor qilish, deklaratsiyalash, qaror qabul qilishda xolislikni ta'minlash va ichki nazoratni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy-falsafiy jihatdan ushbu jarayonlar davlat xizmatchilarida halollik, kasbiy mas'uliyat va jamoat manfaatlariga sadoqat tamoyillarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligi idoralararo hamkorlik, vazifalar taqsimoti, ichki audit, jamoatchilik nazorati va natijadorlikning ochiqligiga ham bog'liq. Demak, samarali institutsional tizim huquqiy normalar, tashkiliy nazorat va axloqiy mas'uliyatning uyg'unligiga asoslanishi lozim.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasida davlat xaridlarini tashkil etishda shaffoflik, raqobat va qarorlar qabul qilishning obyektiv mezonlarini ta'minlash korrupsiyaning oldini olishga xizmat qiluvchi muhim mexanizmlar sifatida belgilangan [4]. Ushbu tamoyillarning amaliy samaradorligi xaridlar to'g'risidagi

axborotning ochiqligi, tanlov shartlari va baholash mezonlarining oldindan aniq belgilanishi, qabul qilingan qarorlarning asoslanganligi hamda ularni tekshirish va ular ustidan shikoyat qilish imkoniyatlarining mavjudligi bilan chambarchas bog‘liq. Mazkur talablar davlat mablag‘laridan oqilona foydalanish, manfaatlar to‘qnashuvi xavfini kamaytirish va davlat boshqaruviga nisbatan jamoatchilik ishonchini mustahkamlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu xalqaro tamoyillarning metodologik ahamiyati davlat xaridlari bilan cheklanmaydi. Ularni litsenziyalash, grantlar ajratish, ishga qabul qilish va ta’lim xizmatlarini ko‘rsatish kabi qarorlar qabul qilinadigan boshqa jarayonlarni ham tahlil qilishda qo‘llash mumkin. Chunki mazkur sohalarda mezonlarning noaniqligi, axborotning cheklanganligi, qarorlar ustidan nazoratning sustligi yoki shaxsiy manfaatlarning ustuvor qo‘yilishi korrupsiyaviy xavf-xatarlarni kuchaytirishi mumkin. Shu ma’noda, shaffoflik, raqobat, xolislik va hisobdorlikni o‘zaro bog‘liq tamoyillar sifatida qo‘llash korrupsiyaga qarshi kurashning alohida chora-tadbirlar yig‘indisidan izchil institutsional tizimga aylanishiga yordam beradi.

Transparency International tashkilotining Korrupsiyani idrok etish indeksida (Corruption Perceptions Index — CPI) O‘zbekistonning egallagan o‘rni va to‘plagan balli mamlakatdagi davlat sektori korrupsiyasiga doir xalqaro ekspert baholarini tahlil qilishda muhim ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi [5]. Biroq mazkur indeksni talqin qilishda uning metodologik xususiyatlarini hisobga olish zarur. CPI davlat sektoridagi korrupsiyani ekspertlar va biznes vakillarining baholariga asoslangan kompozit ko‘rsatkich orqali aks ettiradi. Shu sababli u korrupsiyaning barcha real holatlarini, yashirin huquqbuzarliklar miqyosini yoki aholining korrupsiyaga bevosita duch kelish tajribasini to‘liq ifodalamaydi. Demak, indeks natijalarini mamlakatdagi korrupsiyaviy vaziyatga berilgan yagona va mutlaq baho sifatida emas, balki boshqa empirik ma’lumotlar bilan birgalikda tahlil qilinishi lozim bo‘lgan indikator sifatida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

Transparency International ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilgi CPI natijalarida O‘zbekiston 182 ta mamlakat va hudud orasida 124-o‘rinni egallagan. Indeks natijalarini izohlashda ball va reyting o‘rtasidagi farqni, shuningdek, ko‘rsatkichning avvalgi yillarga nisbatan o‘zgarishini hisobga olish lozim.

Raqamli davlat xizmatlarini rivojlantirish korrupsiyaviy xavflarni kamaytirishning muhim institutsional vositasidir. Elektron xizmatlar inson omiliga bog‘liq jarayonlarni qisqartirish, ma’muriy tartiblarni standartlashtirish va qarorlar ijrosini kuzatish imkonini beradi. Biroq raqamlashtirishning o‘zi korrupsiyadan xoli boshqaruvni kafolatlamaydi. Buning uchun ma’lumotlarning ishonchliligi, algoritmlarning shaffofligi, axborot xavfsizligi, inson tomonidan qayta ko‘rib chiqish va shikoyat qilish imkoniyatlari ta’minlanishi zarur. Demak, raqamli texnologiyalarning samaradorligi ularning ochiqlik, nazorat va javobgarlik mexanizmlari bilan uyg‘unligiga bog‘liq.

Davlat xaridlari va budjet mablag‘lariga oid ochiq ma’lumotlar ham korrupsiyaviy xavflarni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Xaridlar, tanlov natijalari, shartnomalar va ularning ijrosi haqidagi axborotning ochiqligi jamoatchilik nazoratini kuchaytiradi. Bunda ochiqlik ma’lumotlardan foydalanish imkonini bersa, hisobdorlik qabul qilingan qarorlarni asoslash va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etishni anglatadi. Shu sababli ochiq ma’lumotlarning samaradorligi ularning sifati, dolzarbligi va tahlil qilish uchun qulayligi bilan belgilanadi.

Sun’iy intellekt va katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish texnologiyalari korrupsiyaviy xavflarni erta aniqlashga yordam beradi. Jumladan, davlat xaridlaridagi noodatiy narxlar, tender natijalaridagi takrorlanishlar va ishtirokchilar o‘rtasidagi ehtimoliy bog‘liqliklarni avtomatlashtirilgan tahlil orqali aniqlash mumkin. Biroq algoritm aniqlagan xavf huquqbuzarlikning bevosita isboti emas, balki qo‘shimcha tekshiruv uchun asosdir. Shu bois tahlil natijalari mutaxassislar tomonidan tekshirilishi, xolislik, protsessual kafolatlar va shikoyat qilish imkoniyatlari ta’minlanishi lozim.

Korrupsiyaga qarshi siyosatning barqarorligi fuqarolarning qonuniy yo‘llar bilan natijaga erishish mumkinligiga bo‘lgan ishonchi bilan bog‘liq. Agar murojaat qilish samara bermaydi yoki xabar bergan shaxs himoyasiz qoladi, degan tasavvur kuchaysa, fuqarolar huquqbuzarlik haqida xabar bermasligi mumkin. Aksincha, murojaatlarning xolis ko‘rib chiqilishi, natijalar haqida axborot berilishi va xabar beruvchilarning qonuniy manfaatlari himoya qilinishi ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Huquqiy madaniyatni faqat qonun moddalarini bilish bilan tenglashtirish to‘g‘ri emas. U huquqni tan olish, qoidalarni kundalik qarorlarda qo‘llash va korrupsiyaviy taklifni odatiy hol sifatida qabul qilmaslikni ham o‘z ichiga oladi. Ta’lim muassasalarida akademik halollik, baholash mezonlarining ochiqligi, tanlov va ishga qabul qilishdagi xolislik, manfaatlar to‘qnashuvini boshqarish hamda murojaat mexanizmlarining mavjudligi korrupsiyaga qarshi qadriyatlarni amaliy tajribaga aylantiradi.

Fuqarolik jamiyati, ommaviy axborot vositalari va mustaqil tadqiqotchilar davlat siyosati natijalarini tahlil qilish, muammolarni oshkor etish va takliflar ishlab chiqishda muhim rol o‘ynaydi. Buning uchun ma’lumotlardan foydalanish imkoniyati, jurnalistlar va xabar beruvchilarning xavfsizligi, jamoatchilik muhokamalarining mazmunli tashkil etilishi hamda davlat organlarining asoslantirilgan javob berish amaliyoti muhimdir. Jamoatchilik nazorati davlat organlarini almashtirmaydi, balki ularning hisobdorligini kuchaytiradi.

Tadqiqot doirasida korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini oshirish va institutsional mexanizmlarning o‘zaro muvofiqligini ta’minlashga qaratilgan besh komponentli integratsiyalashgan mualliflik modeli taklif etiladi. Modelning konseptual asosini korrupsiyaning oldini olish, uni aniqlash, unga nisbatan tegishli choralar ko‘rish va takroriy xavflarni kamaytirish jarayonlarini yagona tizim sifatida tashkil etish zarurati tashkil qiladi.

Mazkur model huquqiy-me’yoriy, tashkiliy-institutsional, texnologik, ma’naviy-axloqiy va fuqarolik-jamoatchilik yo‘nalishlarini o‘zaro uyg‘unlashtiradi. Huquqiy-me’yoriy komponent korrupsiyaga qarshi qonunchilik talablarining aniqligi, manfaatlar to‘qnashuvini tartibga solish va javobgarlik mexanizmlarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Tashkiliy-institutsional yo‘nalish vakolatlarni aniq taqsimlash, ichki nazorat, audit va korrupsiyaviy xavflarni muntazam

baholashni nazarda tutadi. Texnologik komponent davlat xizmatlarini raqamlashtirish, ochiq ma'lumotlardan foydalanish va boshqaruv qarorlarining shaffofligini ta'minlashga yo'naltiriladi. Ma'naviy-axloqiy yo'nalish kasbiy etika, xizmat halolligi va korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishni qamrab oladi. Fuqarolik-jamoatchilik komponenti esa jamoatchilik nazorati, fuqarolar murojaatlari, ochiq ma'lumotlar monitoringi va xabar beruvchilarni himoya qilish mexanizmlarini rivojlantirishga asoslanadi.

Modelning asosiy xususiyati ushbu yo'nalishlarni mustaqil tadbirlar yig'indisi sifatida emas, balki bir-birini to'ldiruvchi va o'zaro ta'sirlashuvchi institutsional mexanizmlar tizimi sifatida talqin qilishdan iborat. Chunki huquqiy normalar tashkiliy ijro va nazorat bilan, raqamli shaffoflik ma'lumotlarning ishonchliligi bilan, halollik tamoyillari esa rahbarlarning shaxsiy namunasi va kasbiy mas'uliyat bilan mustahkamlangandagina kutilgan natijani berishi mumkin.

Taklif etilayotgan modelning amaliy samaradorligini baholashda manfaatlar to'qnashuvini tartibga solish, ichki audit tavsiyalarining bajarilishi, raqamli ma'lumotlarning ochiqligi, xodimlarning kasbiy etika bo'yicha bilim darajasi hamda fuqarolar murojaatlarining ko'rib chiqilishi kabi indikatorlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda ko'rsatkichlarni faqat miqdoriy jihatdan emas, balki ularning sifat mazmuni, ma'lumot manbalari va o'zgarish dinamikasi asosida ham baholash lozim.

Shunday qilib, integratsiyalashgan institutsional model korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini huquqiy tartibga solish, tashkiliy nazorat, texnologik shaffoflik, ma'naviy-axloqiy mas'uliyat va jamoatchilik ishtirokining o'zaro uyg'unligi asosida ta'minlashga qaratilgan konseptual yondashuv hisoblanadi. Uning amaliy ahamiyati korrupsiyaviy xavflarni tizimli aniqlash, profilaktik mexanizmlarni takomillashtirish va institutsional ishonchni mustahkamlash imkoniyatlarini belgilashida namoyon bo'ladi. Modelning real samaradorligi esa kelgusida muayyan tashkilotlar faoliyatida empirik sinovdan o'tkazish orqali aniqlanishi lozim.

XULOSA

Tadqiqot natijalari korrupsiyani nafaqat huquqbuzarlik, balki ijtimoiy adolat, qonun ustuvorligi va davlat institutlariga bo'lgan ishonchga ta'sir etuvchi tizimli ijtimoiy hodisa sifatida baholash zarurligini ko'rsatadi. Shu bois korrupsiyaga qarshi siyosat jazolash bilan cheklanmay, uning institutsional sabablarini bartaraf etishga yo'naltirilishi lozim.

O'zbekistonning korrupsiyaga qarshi kurashish va manfaatlar to'qnashuvini tartibga solishga oid qonunchiligi ushbu faoliyatning huquqiy asoslarini mustahkamlaydi. Biroq uning samaradorligi amaliy ijro, ichki nazorat, hisobdorlik va mustaqil baholash mexanizmlariga bog'liq.

Xalqaro korrupsiya indekslari milliy holatni baholashda muhim manba bo'lsa-da, ularni mutlaq mezon sifatida qabul qilish to'g'ri emas. Ularni milliy statistika, davlat xizmatlari sifati, davlat xaridlarining ochiqligi va jamoatchilik nazorati natijalari bilan birgalikda tahlil qilish zarur.

Tadqiqotda taklif etilgan besh komponentli integratsiyalashgan institutsional model huquqiy-me'yoriy, tashkiliy-institutsional, texnologik, ma'naviy-axloqiy va fuqarolik-jamoatchilik mexanizmlarini o'zaro uyg'unlashtiradi. Ushbu model korrupsiyaviy xavflarning oldini olish, manfaatlar to'qnashuvini boshqarish, raqamli shaffoflik va institutsional ishonchni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, korrupsiyaga qarshi siyosat samaradorligini tadbirlar soni bilan emas, balki korrupsiyaviy xavflarning kamayishi, boshqaruv shaffofligi, jamoatchilik murojaatlarining samarali ko'rib chiqilishi va fuqarolar ishonchining mustahkamlanishi bilan baholash lozim. Bu esa jazolashga asoslangan yondashuvdan profilaktika, institutsional hisobdorlik va ijtimoiy ishonchga tayangan barqaror tizimga o'tish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi O'RQ-419-son «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-3088008

2. O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 5-iyundagi O'RQ-931-son «Manfaatlar to'qnashuvi to'g'risida»gi Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz/docs/-6952742

3. Klitgaard R. Controlling Corruption. – Berkeley: University of California Press, 1988. https://books.google.co.uz/books/about/Controlling_Corruption.html?id=8V71EAAAQBAJ&redir_esc=y

4. United Nations. United Nations Convention against Corruption. – New York: United Nations, 2004. – URL: https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/uncac.html.

5. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2025: Uzbekistan [Elektron resurs]. – URL: https://www.transparency.org/en/countries/uzbekistan